

Bakonyi Géza

Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár

A Magyar Országos Közös Katalógus projekt első szakaszának tapasztalatai¹

A MOKKA Egyesület 1996-ban alakult meg a 15 legnagyobb magyar könyvtár részvételével. Célja az volt, hogy létrehozza a magyar országos közös katalógizálás alapjául szolgáló közös katalógust és a funkcionális eszközöket. A projekt 2002 januárjától gyorsult fel, amikor az OSZK-ba kerülésével sikerült stabil és biztonságos finansziális és intézményi hátteret biztosítani számára. A MOKKA központi katalógusa már 2002 augusztusától elérhető volt teszt üzemmódban. A nyilvános átadásra 2003 márciusában került sor. Ezzel lezárult a projekt első szakasza, amelynek legfontosabb feladata a 15 tagkönyvtár közös központi katalógusának a megvalósítása volt. A továbbiakban a közös katalógizálás üzemszerű kialakítása, az együttműködést gátló informatikai és könyvtári-katalógizálási problémák elhárítása, az alkalmazni kívánt szabványok harmonizálása a fő cél.

A MOKKA projekt első szakaszának lezárása

A Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) projektet a 15 legnagyobb magyar könyvtár hozta létre 1996-ban. A MOKKA projekt „lelke” az NIIF egyik központi szerverén üzemeltetett központi katalógus, amely az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár helyi adatbázisai mellett három szakkönyvtár és a tíz legjelentősebb felsőoktatási könyvtár katalógusainak rekordjaiból építkezik. A központi adatbázis több mint 2,5 millió bibliográfiai rekordból épült fel. Természetesen a tagkönyvtárak állományában sok az azonos könyv, így a leírásukat tartalmazó rekordok duplumellenőrzésen mennek keresztül. A központi adatbázis jelenleg – a duplumellenőrzés után – több mint 1,7 millió bibliográfiai rekordot tartalmaz. A rendszert a 15 tagkönyvtárat tömörítő MOKKA Egyesület megbízásából az OSZK üzemelteti. A projektet – a fő támogató Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma mellett – az OM/NIIF és az IHM is támogatja. A projekt honlapja (ahol az adatbázis is elérhető) a következő címen található: <http://www.mokka.hu>.

A MOKKA projekt célja kettős: az első szakaszban a közös katalógizáláshoz szükséges elemek (keresés, rekordok le- és feltöltése) és a központi adatbázis készültek el (ezt a részt adtuk át most), a második szakaszban az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) alapját képező 54

könyvtár lelőhely-adatbázisaként is üzemeltetni kívánjuk a rendszert.

A most elkészült központi adatbázis tehát elsősorban a magyar könyvtárak közös katalógizálását segíti. A valamelyik tagkönyvtárban a könyvtárak által elfogadott katalógizálási szabályzat szerint leírt dokumentumok (periodikumok és cikkek, tanulmányok kivételével bármilyen dokumentum) bibliográfiai rekordjai folyamatosan bekerülnek az adatbázisba. Az ott található rekordokat bármelyik magyar és külföldi könyvtár (egyesével) letöltheti, és a saját adatbázisába, katalógusába átemelheti. A tömeges export/importhoz az egyesület engedélye szükséges. Természetesen a központi katalógusban bárki szabadon kereshet. Így már ebben a kezdeti szakaszban óriási segítséget nyújt az olvasóknak egy-egy dokumentum megtalálásában (bár a példányokra vonatkozó információkat csak a 15 tagkönyvtárra vonatkozóan tartalmazza), hiszen a tagkönyvtárak katalógusai nagyrészt (60-65%-ban) lefedik a magyar könyvtári állomány teljességét. Legalábbis a hatvanas évektől megjelent könyveket illetően, bár a központi adatbázis ennél régebben kiadott könyvek leírását is tartalmazza (közel 60 ezer 1900 előtt kiadott dokumentumét).

A MOKKA projekt második szakaszában a központi adatbázisba betöltjük további 39 ODR könyvtár (felsőoktatási és szakkönyvtárak, megyei könyvtárak) lelőhelyadatait, illetve részben bibliográfiai adatait is. A bibliográfiai rekordokat csak olyan

esetekben töltjük be, ha az adott könyvtár állománya azt indokolja (pl. szakkönyvtári vagy helyismereti anyag esetében). Ezt követően a MOKKA központi adatbázisa országos lelőhely-adatbázisként is funkcionálhat, azaz választ adhat arra, hogy a központi katalógusban megtalált példány melyik könyvtárban található, kölcsönözhető-e, vagy csak helyben olvasható.

Előzmények

A MOKKA Egyesületet 1996-ban alapította a 15 könyvtár, azzal a céllal, hogy a könyvtárak valamelyikének katalógusába bevitt rekordhoz a többi könyvtár is hozzáférhessen, és ezzel a feldolgozás idejét, annak költségeit csökkentsék. A kidolgozott közös katalogizálási koncepció a tagkönyvtárak rekordjaiból duplumellenőrzéssel létrehozott központi katalógusra épül. A központi katalógus bővülése a tagkönyvtárak saját rendszereiben létrehozott rekordjainak a központi katalógusba való feltöltésével történik. A közös katalogizálási rendszerek klasszikus, központosított modellje (mindenki egy közös katalógusban dolgozik, és onnan letölti a rekordokat, illetve mindenki ugyanazt a rendszert és annak központi katalógus modulját használja) a magyar könyvtári környezetben nem alkalmazható. A 15 magyar könyvtár ugyanis hét különböző rendszert használ, nem is beszélve az általuk használt különböző szerkezetű bibliográfiai formátumokról és eltérő katalogizálási szabályzatokról. Így egy olyan modell jött létre, amely szerint a tagkönyvtárak továbbra is saját rendszerükben végzik a katalogizálást, és az ott létrehozott rekordokat vagy folyamatosan, vagy meghatározott rendszerességgel a központi adatbázisba felküldik. A központi adatbázis a felküldött rekordokat a MARC szerkezet és szintaxis ellenőrzése és egy meglehetősen szigorú duplumellenőrzés után engedi be az adatbázisba. A duplumnak minősített rekordokból csak a tartalmi feltárás adatait és a felküldő könyvtár lelőhelyének a kódját írják hozzá az ott már meglévő bibliográfiai leírás rekordjához.

Az elképzelések szerint a bibliográfiai rekordokkal együtt az egységesített névalakokat tartalmazó úgynevezett *authority* rekordok is feltöltésre kerülnek. Ezzel a MOKKA projekt megpróbálja elősegíteni a magyar nevek egységesített alakját tartalmazó névlista (*authority file*) létrejöttét. Meg kell jegyeznünk, hogy a magyar könyvtárak elenyésző kisebbsége hoz létre valódi egységesített alakokat

tartalmazó rekordokat, azaz amelyek *lásd* vagy *lásd még* típusú utalókat is tartalmaznak.

Mindehhez szükséges volt egy rendkívül részletesen kidolgozott és mindenki által elfogadott katalogizálási szabályzat. A szabályzat a szakértők akkori döntése alapján a HUNMARC formátumon alapult. Tekintettel arra, hogy a nemzeti könyvtár akkor még csak tervezett új katalógusa (Amicus) és a pillanatnyilag a legtöbb magyar bibliográfiai leírást (több mint 471 ezer rekord szemben az OSZK valamivel több mint 270 ezer rekordjával) szolgáltató Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár katalógusa is HUNMARC alapú volt, természetes döntésnek tűnt, hogy a MOKKA központi adatbázisának belső formátuma is ezen alapuljon. Ez a döntés ma már határozottan elhibázottnak látszik, mivel nem vette figyelembe, hogy a tagkönyvtárak nagyobb része (6 egyetemi könyvtár több mint 1 millió rekorddal) USMARC alapú rendszereket használ. Ezek rekordjainak HUNMARC formátumra való konvertálása – az azóta véghezvitt fejlesztések ellenére – százszázalékosan nem lehetséges. A saját nemzeti formátum erőltetése a nemzetközi könyvtári tendenciák tükrében is kétséges². A MARC 21 alapján ugyan a kezdeti időszakban a legtöbb nemzeti könyvtár kidolgozta a saját nemzeti MARC formátumát, azonban az informatikai fejlesztések és az egyre erősödő nemzetközi kapcsolatok következtében ezeket lecserélték vagy UNIMARC-ra, vagy USMARC-ra (lásd a közép- és kelet-európai, dél-afrikai és olasz könyvtárak példáját). Valószínűleg sokkal szerencsésebb lett volna, ha a magyar könyvtárak is a UNIMARC-ot választják csereformátumként.

A közös katalogizálási szabályzat elfogadása és annak betartása különben sem könnyű feladat. Az azonos rendszert használó, mégis a bibliográfiai rekordok létrehozásában meglehetősen változatos képet mutató VOCAL tagkönyvtárak példája is ezt mutatja. A MOKKA központi adatbázisában – a szigorú duplumellenőrzés és a sokszor kifejezetten fífikás programozási megoldások ellenére is – egy adott kiadású monográfiáról legtöbbször három-négy rekord is található. Ennek szinte kizárólag a közös katalogizálási szabályzatok be nem tartása az oka.

Az eredeti tervek szerint (1995–1996) a magyar közös katalogizálási programot az akkoriban legfejlettebb informatikai infrastruktúrával rendelkező magyar könyvtárak és a nemzeti könyvtár hozta volna létre, s a többi könyvtár csak a központi ka-

talógus kiépítése után kapcsolódott volna be a programba. Könyvtárpolitikai okokból azonban az eredetileg a programban részt vevő hat tagkönyvtár már a kezdetekben tizenötöre bővült. Ez megszorozta a szakértők által már akkor felvázolt problémákat. A programot ugyan támogatta a minisztérium, de az indulásnál a tagkönyvtárak sem állandó, folyamatosan biztosított költségvetési támogatásra, sem biztos intézményi háttérre nem számíthattak. Így az alapító könyvtárak előtt nem volt más megoldás, mint egy egyesület létrehozása. A MOKKA Egyesület első elnöke – a közös katalogizálási programot elindító – *Mader Béla* lett. Az egyesület *Vajda Erik* személyében egy projekt-szervezőt is alkalmazott (az alkalmazottak köre csak jóval később, a program tényleges megvalósítása idején bővült egy katalogizáló és egy rendszerkönyvtárossal). A szakmai munkát az informatikai és a katalogizáló bizottság végezte: mindkettőben minden könyvtár képviseltette magát. A döntéseket a tagkönyvtárak vezetőiből álló közgyűlés hozta. A megvalósítandó részletes működési modellt, a közös katalogizálási szabályzatokat a két bizottság dolgozta ki – bár ezek végleges formába öntését már a projekt szervezője végezte az alkalmazottak és eseti szakértők segítségével. A projekt működéséhez szükséges anyagi forrásokat elsősorban az OSI, illetve a minisztérium (először a közös oktatási és kulturális minisztérium, majd az NKÖM) biztosították. Már ekkor világosan látszott a program alapvető hiányossága: biztos, költségvetési forrásokkal rendelkező intézményi háttér nélkül egy nemzeti közös katalogizálási program kivitelezése kétséges lehet.

A MOKKA Egyesület a közös katalogizálási modell kivitelezésére pályázatot írt ki a könyvtári rendszerek szállítói számára. A tendert a Horizon rendszer szállítója, a Dynix nyerte. Mivel a következőkben szinte alig történt valami a rendszer kivitelezése terén, néhány éves huzavona után (elsősorban a cég piaci problémái miatt) az egyesület visszavonta a szállítónak adott megbízást. Ezután az eredeti tenderen második helyezett T-Systems Dataware Kft.-vel kezdett tárgyalásokat, s a céggel a rendszer kidolgozására szerződést is kötött. Közben egyre világosabbá vált, hogy a program finanszírozása csak pályázatokkal nem megoldható. Így az egyesület a projekt megvalósítására, az üzemeltetésre, valamint a fejlesztések koordinálására és kivitelezésére szerződést kötött az OSZK-val. A továbbiakban a projekt vezetője és alkalmazottai a nemzeti könyvtárral állnak munkaviszonyban, az NKÖM a nemzeti könyvtár számára évről évre biztosítja azokat a forrásokat, amelyek a projekt

üzemeltetéséhez szükségesek. Az üzemeltetés és a fejlesztés feletti felügyetet a továbbiakban is az egyesület látja el, a központi adatbázis és a közös katalogizáláshoz szükséges szoftverek ellenőrzési joga ugyancsak az egyesületé (természetesen a központi adatbázisba felküldött rekordok nem kerülnek ki a felküldő könyvtárak tulajdonából).

Koncepcionális kérdések

A technikai jellegű problémák felsorolása előtt néhány filozófiai jellegű problémára szeretném felhívni a figyelmet („filozófiai” problémán azt az elképzelést értem, hogy milyen célokat kell elérni, milyen igényeket kell kielégíteni a program által³). Elsőként talán egy meglepő dolgot emelek ki: nem lett volna szabad, hogy a program rögtön a közös katalogizálás funkcióinak a kidolgozásra koncentráljon. Fontosabb lett volna, hogy a nemzeti központi katalógus megvalósítását tűzze ki elsődleges célként, s csak annak létrejötte után kezdje el a közös katalogizálási funkciók megvalósítását. Ennek belátására elegendő lett volna megvizsgálni a hasonlóan heterogén környezetben működő projekteket. *Nadia Caidi* későbbiekben is idézett tanulmánya alapján érdemes összefoglalni a „filozófiai” nézet néhány aspektusát, ugyanis ezek mind-egyikével meg kellett és még a jövőben is meg kell küzdeni a magyar közös katalogizálási projektnek:

- az egyedi érdekek szembesülése a közös érdekekkel: a nagyobb rekordállománnyal rendelkező magyar könyvtárak (a 15 tagkönyvtárból öten rendelkeznek több mint 250 ezer bibliográfiai rekorddal) rekordjaiknak a központi katalógusba való felküldésével elesnek rekordjaik más módon történő értékesítéséből eredő (szellemi vagy anyagi) nyereségüktől (pl. a számítógépes katalogizálást éppen elkezdő könyvtárak számára való eladás); általában éppen ezek a könyvtárak azok, amelyek a leggyorsabban feldolgozzák az új beszerzéseket, de az erre fordított bérjellegű kiadásaihoz semmiféle támogatást nem kapnak jelenleg;
- a kialakított tervek és elképzelések megosztása és elfogadása: a MOKKA Egyesület szigorú, nemzeti könyvtári, illetve nemzeti bibliográfiai szintű közös katalogizálási szabályzatot fogadtatott el a tagkönyvtárakkal, míg azok többsége meglegedett volna egy lazább munkamódszerrel folytatott közös katalogizálással (azaz jobban elváltak volna a központi katalógus folyamatos építésének elvei a közös katalogizálási elvektől);
- a tagkönyvtárak köre: még ma sem tisztázott, hogy a tagkönyvtárak körét vajon érdemes-e bő-

víteni azokkal a könyvtárakkal, amelyek képesek lennének folyamatosan megfelelő mennyiségű és minőségű rekordot átadni a programnak (összességében legalább 50 ezer rekord fölött, elsősorban szakirányú anyagot gyűjtő könyvtárak), vagy csak külső felhasználóként kell velük szerződést kötni az adatszolgáltatásra (az ODR könyvtáraknak elvben ez kötelességük is lenne, bár az sem tisztázott, hogy milyen feltételekkel); senki nem foglalkozott még azzal, hogy ha valóban egy nemzeti központi katalógus létrehozása a cél, akkor mi történjen azoknak a könyvtáraknak az állományával, amelyek nem tagjai sem a MOKKA Egyesületnek, sem az ODR könyvtárak körének (jelenleg ez 54 nyilvános könyvtár);

- „egyedileg cselekedni, közös célokban gondolkodni” (*„acting locally, thinking globally”*): az egyes tagkönyvtárak a közös célok elfogadásával meglehetősen nagy terheket vesznek magukra, mivel olyan katalógizálási (címleírási szabályok + informatikai megoldások) elveket kell a mindennapi gyakorlatba átültetniük, amelyeket minden munkatárssal be kell tartatniuk.

Ugyancsak érdekes koncepcionális kérdés, hogy vajon a központi katalógusnak milyen felhasználói igényeket kell kielégítenie⁴. Egyáltalán, amikor a felhasználói elvárásokról beszélünk, kiket részesít a program előnyben? A könyvtárak feldolgozási igényeinek akar-e megfelelni, vagy inkább a könyvtárközi kölcsönzésben dolgozókat figyeli? Mennyire tartja szem előtt az olvasók érdekeit a webes felület kialakításánál, a keresőkérdések megfogalmazásának segítségével, s általában mennyiben siet az olvasók segítségére?

A MOKKA projekt lényegében soha sem ment túl azon az elven, hogy a tagkönyvtárak valamelyikében létrehozott bibliográfiai leírást tartalmazó rekordot a többi könyvtár rendelkezésére bocsássa (bár ennek feltételeit sem tisztázta egyértelműen). Pedig már a közeljövőben valamilyen választ kell találnia a következő felvetésekre:

- akarja-e vállalni egy nemzeti közös katalógus létrehozásának a terhét, azaz meg tudja-e valósítani a magyar könyvtárak számítógépes katalógusaiban található bibliográfiai rekordok minél teljesebb összegyűjtését, s azok közös adatbázisba való betöltésének, archiválásának és szolgáltatásának a feladatát;
- tudja-e vállalni és megvalósítani az országos lelőhely-adatbázis kialakításával járó feladatokat, azaz az 54 ODR könyvtár lelőhelyadatainak betöltését, kezelését, és a későbbiekben az erre

épülő ODR-funkciók és az elektronikus könyvtárközi kölcsönzés kezelését;

- mint nemzeti központi katalógus, kíván-e megfelelő figyelmet fordítani a külföldi könyvek központi katalógus funkcióira?

Úgy gondolom, hogy a MOKKA projektért felelős személyeknek (az üzemeltető OSZK és a tagkönyvtárak vezetőinek, szakembereinek) végig kell gondolniuk ezeket a kérdéseket és meg is kell válaszolniuk őket. Ha válaszolni akarunk arra kérdésre, hogy mi is a MOKKA jelenleg, akkor azt kell mondanunk, hogy az most a 15 legjelentősebb magyar könyvtár központi katalógusa, amely ket-tős funkciót tölt be: igyekszik megfelelni a tájékozódni akaró olvasók elvárásainak, másrészt megpróbálja kielégíteni a tagkönyvtárak katalógizálási igényeit.

Technikai kérdések

Mind az országos közös katalógus létrejötte, mind a közös katalógizálás megvalósítása többszereplős folyamat: elengedhetetlenül fontos, hogy az összes résztvevő (tagkönyvtárak vezetői, fejlesztők, szállító, üzemeltető, informatikai és katalógizáló szakértők stb.) azonos elképzelések szerint dolgozzon és működjön együtt. Valójában ez az egyik legnehezebb feladat, szemléletileg (mint az előbb láthattuk a koncepcionális kérdések felsorolásánál) és technikailag egyaránt.

A MOKKA projekt 2002 januárjában került az OSZK-ba, és addigra a projekt megvalósításához szükséges dokumentáció szinte teljes egészében összeállt, de – az első tesztadatbázisok elemzésén kívül – alig valami volt meg az e dokumentumok alapján elkészítendő megvalósítási tervekben. Így az első OSZK-s évnek ez volt a legfontosabb munkája: megvalósítási algoritmusok és leírások, konkrét tervek elkészítése, ennek alapján új adatbázis elkészítése, majd annak tesztelése után a tervek korrekciója, s az új adatbázis elkészítése, és így tovább. Ezzel a munkával kapcsolatban két dolgot kell hangsúlyoznunk. Egyrészt egy központi katalógus felépítése, közös katalógizálási rendszer kivitelezése állandó és önfejlesztő folyamat, amelynek vannak jelentős állomásai (ilyen volt az első szakasz lezárása utáni mostani ünnepélyes átadás is), de befejezni szinte sohasem lehet. Másrészt, amíg a dokumentáció elkészítése során mindvégig egy ideális rendszer és ideális állapotú tagkönyvtárak együttműködése volt a tervezők és

a fejlesztők szeme előtt, addig ebben az új periódusban már a valóságos rendszerrel kellett foglalkozni, a tagkönyvtárak katalógusainak és rekordjainak esetlegességét és hibáit kellett szem előtt tartani a rendszer egyes elemeinek kifejlesztésénél.

Mindenekelőtt a MARC formátumok részben már említett problémáját kellett megoldani. A HUNMARC/USMARC és USMARC/HUNMARC konverzió leírását ki kellett egészíteni a USMARC, illetve HUNMARC alapú könyvtárak konverziós igényének elemzése alapján megfogalmazott részletekkel. Ugyanis sem egyik, sem másik könyvtár nem egy ideális MARC formátumot használ, hanem a saját verzióját. Ezek a módosítások elsősorban a gyűjteményes és sorozati művek leírását érintették. (A MARC konverziók a le- és feltöltésnél, illetve részben a megjelenítésnél működnek.) Persze a konkrét elemzések után a betöltendő mezők, almezők, speciális kezeléssel rendelkező mezők és almezők szabályait is át kellett vizsgálni, és adott esetben korrigálni. Ugyancsak javítani kellett a személynevek rendsző és egyéb névlem elemének USMARC-ról HUNMARC-ra konvertálása szabályain.

A MARC formátummal kapcsolatos korrekciók a szintaktikai ellenőrzések átfogalmazását is érintették. A központi adatbázisba való feltöltés után ugyanis a tagkönyvtárak rekordjai szigorú szintaktikai ellenőrzésen mennek keresztül. Ennek alapján dönti el a rendszer, hogy beengedi-e a rekordot az adatbázisba, vagy visszautasítja a betöltést. Elsősorban a MARC fejlécben használatos kódok (feldolgozás típusa, szintje, dokumentumtípus stb.) meglétét, illetve helyességét ellenőrzi, másodjára pedig a kötelező mezők, illetve almezők (címadatok, megjelenési adatok) meglétét, illetve helyes korrelációját. Tekintettel arra, hogy az eredetileg tervezett szintaktikai ellenőrzés túlságosan szigorúnak bizonyult (egyes könyvtárak esetében akár a rekordok 80%-a is kiesett volna), ezeken a szabályokon enyhítenünk kellett. Természetesen a feltöltés során keletkező log fájlba ezeket a hibákat bejegyezzük továbbra is (így ezek elemzésével a tagkönyvtárak folyamatosan javíthatnak a katalógizálási szokásaikon), azonban a rekordok nem lesznek visszautasítva (egyes esetekben csak az adatbázis inicializálásakor enyhítettünk, más esetekben a folyamatos feltöltés során is).

A bibliográfiai rekordok duplumellenőrzését szabályozó dokumentumot többször is módosítanunk kellett. Ugyanis a tagkönyvtárak által felküldött

rekordok elemzése során olyan sajátosságok és eltérések derültek ki, melyeket lehetőség szerint szoftveresen is korrigálni próbáltunk a felesleges duplumok bekerülésének elkerülése végett (pl. kis- és nagybetűs alakok, rossz szegmentálás). A legtöbb gondot a többkötetes művek duplumellenőrzése okozta – ezen a mai napig van bőségesen javítanivaló. A többkötetes művek kezelésének alapvető problémája abból fakad, hogy a MOKKA központi adatbázisa rekordkapcsolattal oldja meg ezt a kérdést, míg a tagkönyvtárak egy része enélkül, a bibliográfiai rekord egy adott mezőjének ismétlésével. A helyzetet súlyosbította, hogy ez utóbbi könyvtárak közül nem mindegyik a MARC 21 által ajánlott mezőt használta fel erre a célra. Ugyanakkor a rekordkapcsolatot használó könyvtárak egy része nem tudott szabványos MARC rekordot készíteni a többkötetes művek exportja során, így a központi adatbázisba feltöltött közös, illetve kötetrekordok nem találták meg egymást, s így nyilvánvalóan a duplumellenőrzés ezeknél a rekordoknál eleve kudarcra volt ítélve.

Voltak egyéb módosítások is (pl. lelőhelyadatok kezelése, indexelés), de ezek egy ekkora rekordállománnyal dolgozó projekt esetében természetesnek nevezhetők.

Fejlesztések

A jelenleg működő központi adatbázis modell egyik legnagyobb hiányossága az, hogy a katalógusba bekerült rekordok nem felülírhatók. Csupán bizonyos mezők és almezők, pl. ETO, tárgyszóelemeket, lelőhelyadatokat tartalmazó mezők írhatók hozzá. A MOKKA azonban így nem képes működni: ilyen nagy mennyiségű rekord kézi javítása pedig eleve kilátástalan. Éppen ezért a 2002-ben az akkori MeH IKB-tól kapott támogatást felhasználva ebben az évben átalakítottuk a szállítóval a duplumellenőrzési műveletet. Az átalakítás után a központi adatbázisba kerülő rekordok állapota kettős lesz. Első szinten a beküldött rekordok szabadon felülírhatók lesznek. Ennek mikéntje (akárcsak a felülírható mezők és almezők száma, megnevezése) egy konfigurációs fájl beállításai szerint lesz szabályozva: vagy mindenki minden rekordot felülírhat, vagy csak a felküldő könyvtár írhatja felül az általa felküldött rekordokat, vagy csak a könyvtárak meghatározott köre kapja meg ezt a jogosultságot. Második szinten a nemzeti könyvtár által beküldött (nemzeti bibliográfia minőségű) rekord felülírhatja a duplumellenőrzés során a központi adatbázisban talált rekordot, de ezután ennek ada-

taik más könyvtár már nem írhatja felül (csak a fentebb felsorolt hozzáírások történhetnek meg). Ez a fejlesztés reményeink szerint lehetővé fogja tenni, hogy az adatbázisban egyre jobb minőségű rekordok legyenek.

A fejlesztés másik iránya egyrészt az adatbázisban tárolt bibliográfiai leírások számának a növelését érinti, másrészt az országos lelőhely-adatbázissá való átalakítást célozza meg.

A MOKKA rendszer felett tulajdonjogot gyakorló MOKKA Egyesület még nem döntött, hogy milyen módon képzei el a rendszer bővítését. Nyilvánvaló, hogy az alapító könyvtárakon kívül is több olyan magyar könyvtár van, amelynek számítógépes katalógusában található bibliográfiai rekordok érdekesek lehetnek egy országos lefedettségre törekvő központi katalógus számára (szakkönyvtárak, helyismereti gyűjtemények anyagai például). A kérdés egyrészt gyakorlati (azaz az érintett könyvtár egész állományát töltjük be, vagy csak válogassunk az adatbázisból), illetve szervezeti (azaz hogy tagkönyvtárként vagy külső felhasználóként kössön velük a MOKKA szerződést).

Az NKÖM könyvtári osztálya ugyanakkor mind jobban sürgeti, hogy az ország könyvtári rendszerében kialakuljon egy olyan országos lelőhely-adatbázis, amely megnyugtató módon tudja kezelni a lelőhelyadatokat, s így az országos dokumentumellátó rendszer (ODR) alapjává válhat. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy a jelenleg 54 ODR könyvtár rekordjai, illetve legalább a számítógépes katalógusokban található példányok lelőhelyadatai egy adatbázisban lekérdezhetőek legyenek.

Jelenleg ezt a feladatot a VOCAL tagkönyvtárak által üzemeltetett kumulatív (azaz duplumellenőrzés nélküli) központi katalógus látja el a debreceni egyetemi könyvtár koordinálásával. Nyilvánvaló, hogy ez az adatbázis jelen állapotában (egyegy dokumentumhoz akár tucatnyi rekord is tartozhat) nem képes hosszú távon biztosítani az ODR funkciókat. ODR funkciókon csak részben értjük a lelőhelyadatokat egy adatbázisban való tárolását és kezelését. Ezekhez tartoznak még a könyvtárak adatainak nyilvántartása, az elektronikus könyvtárközi kéréslap üzemeltetése, statisztikai adatok szolgáltatása, a lelőhelyadatokat folyamatos betöltésének a felügyelete. Nyilvánvaló, hogy a MOKKA e funkciók közül legfeljebb az utóbbit vállalhatja magára – hiszen feladata elsősorban a központi katalógus folyamatos, üzemszerű le- és feltöltésének, illetve kereshetőségének a biztosítá-

sa. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a MOKKA központi adatbázisa – bizonyos fejlesztések kivételése után – alkalmas az országos lelőhely-adatbázis funkció betöltésére.

Ezek a fejlesztések elsősorban a példány- és lelőhelyadatokat kezelését érintik. A MOKKA központi adatbázisába bekerülő bibliográfiai rekordok a MARC konverzió és a duplumellenőrzés során – akár duplumnak bizonyulnak, akár nem – elvesztik a bennük, velük együtt tárolt példányadatokat, és azokkal kapcsolatban csak két adatot tartanak meg: a lokális adatbázis bibliográfiai rekordjának azonosítóját és a könyvtár országos kódját. E két adat segítségével biztosítja a rendszer, hogy a MOKKA-rekord lelőhely felsorolása alapján a felküldő könyvtárak lokális katalógusainak példányinformációi lekérdezhetővé váljanak (átjelentkezés a lokális adatbázisba mechanizmusa). Az adatokat a 850-es MARC mezőben tároljuk pillanatnyilag: ez meg is felel a 15 könyvtár adatainak kezelésére, de 54 könyvtár esetében nyilvánvaló problémákat generálhat, és nem is elegáns megoldás.

Hosszú távon csak egy megoldás képzelhető el: az adatbázis szerkezetének átalakítása, és a bibliográfiai rekordokhoz kapcsolt példányrekordokban a lelőhely-információk tárolása. Rövid távon azonban egyszerűbb, de hatékony megoldást kell választani. A DEENK (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár) és a MOKKA szakembereinek közös javaslata a következő:

- első lépésben a MOKKA duplumellenőrzésének „könnyített” verzióját le kell futtatni a VOCAL adatbázison, s így módon az abban tárolt lelőhelyadatokat a bibliográfiai rekordok lehető legteljesebb összevonásával átláthatóbbá tenni;
- a MOKKA duplumellenőrzéssel kapcsolatos fejlesztését kiterjeszteni a lelőhelyadatokat kezelésére is (azaz az ODR lelőhelyadatokat a MOKKA tagkönyvtárak lelőhelyadataitól elkülönítve tárolni, és felülírhatóságukat biztosítani);
- a VOCAL adatbázist a MOKKA szigorúbb és átalakított duplumellenőrzésén átengedve a MOKKA központi adatbázisába betölteni;
- a lelőhely-információ megjelenítése ne a bibliográfiai adatok végén, hanem külön ablakban történjen;
- a DEENK vezetésével az ODR funkciókat minél teljesebben megvalósító programelemek kifejlesztése és a MOKKA környezetére való adaptálása;
- a lelőhelyadatokat betöltési mechanizmusának kidolgozása és alkalmazása üzemszerű körülmények között.

Ezek a lépések számításaink szerint másfél-két éven belül megvalósíthatók.

Természetesen még ezenkívül is bőségesen van tennivaló. Csak felsorolásszerűen említem őket:

- a többkötetes dokumentumok és sorozatok kezelésének és duplumellenőrzésének maradéktalan és kielégítő megoldása;
- az egységes névalakok listájának megvalósítása az *authority* rekordokat előállító könyvtárak és a nemzeti könyvtár szakembereinek közreműködésével;
- a külföldi könyvek központi katalógus funkció megvalósítása betöltéssel, illetve a cédulán kapott adatok kézi bevitelével a MOKKA rendszer katalógizáló modulja segítségével (HUNMARC formátumban).

Befejezésként csak egy gondolat. Kétségtelen, hogy az országos közös katalógizálási rendszer kialakítása a résztvevőkre sok terhet rak, és folyamatosan újabb és újabb problémákat generál. A magyar könyvtári rendszer működésének és szolgáltatásainak magasabb szintre emelése azonban az országos központi katalógus létrejötte nélkül elképzelhetetlen⁵. Gondoljuk csak bele: Franciaországban már 1895-ben és 1935-ben létrehoztak központi katalógust nyomtatott formában, az USA kongresszusi könyvtárának központi katalógusa 1955-ben már 13,5 millió katalóguscédulát tartalmazott (8,5 millió könyv leírását), az OCLC-t, az első legnagyobb közös katalógizálási rendszert pedig 1967-ben alapították. Természetesen az internetkorszak sok új kérdést vet fel a központi

katalógusokkal kapcsolatban, de alapvető funkcionalitásukon nem változtatott. A központi katalógus létrehozása önmagában nem cél. Csak eszköz a jobb és hatékonyabb könyvtári szolgáltatások megvalósításához.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány részben a 2002 októberében, a Mellon Alapítvány által rendezett közös katalógizálási konferenciára készült előadás alapján készült. (<http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon.html>)
- ² Lásd a Nadia Caidi előadásához mellékelt táblázat adatait: a vizsgált 7 könyvtár közül 2 UNIMARC-ot, 4 USMARC-ot, és csak a magyar program használ nemzeti MARC formátumot. (<http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/melprog.html>; [m_caidi-tab.doc](http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_caidi-tab.doc))
- ³ CAIDI, Nadia: The Social Shaping of National Union Catalogs: A Comparative Analysis. „Libraries as social and cultural institutions have much to contribute to the development of their nation's information infrastructure. National union catalogs (NUCs) are essential tools in this process in that they compile national information resources, make possible cooperation and resource sharing between libraries and serve the information needs of users ...” (http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_caidi.doc)
- ⁴ FERET, Blažej: Are our union catalogs satisfying users' needs? (thoughts on evaluation of union catalog projects). (http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_feret.doc)
- ⁵ GORNY, Miroslaw – NIKISCH, Jan Andrzej: Union catalogues in the Digital Age. (http://www.nlib.ee/inglise/docs/mellon/m_gorni-nikisch.doc)

Beérkezett: 2003. III. 7-én.

Jelentkezési felhívás könyvtárosasszisztens-tanfolyamra

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (BME OMIKK) a 2003/2004-es tanévre ismét meghirdeti a könyvtárosasszisztens-tanfolyamot. A képzés időtartama két félév. Az oktatás elsősorban gyakorlati jellegű, amely a vizsgakövetelményekben is érvényesül. **A végzett hallgató munkaköre könyvtáros asszisztens, amely D kategóriájú besorolásnak felel meg.**

Tanfolyamunkra azoknak a jelentkezését várjuk, akik a könyvtári munka gyakorlatát akarják rövid idő alatt elsajátítani, és a szövegszerkesztésben is jártasságot kívánnak szerezni. **Részvételi díj** fél-évenként 30 000 Ft, a záróvizsga költsége előre láthatólag további 10 000 Ft.

Felvételi vizsga nincs, a felvételtől mindenki írásbeli értesítést kap. A foglalkozásokat heti egy alkalommal 8-tól 17 óráig tartjuk (ebédszünettel). A **jegyzetellátás** kölcsönzés formájában történik.

Jelentkezéseket legkésőbb **2003. augusztus 15-ig** írásban kérjük elküldeni a

BME OMIKK

Könyvtárosasszisztens-képzés

1011 Budapest, Gyorskocsi u. 5–7. címre

vagy a

dirlibr@omikk.bme.hu e-mail címre.

További felvilágosítás a 457-5311 telefonszámon **Viszocsekné Péteri Évánál** kérhető.